

O nekim argumentima u raspravi oko trešnjovoga i trešnjevoga

Ham, Sanda

Source / Izvornik: **Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 1999, 47, 37 - 40**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:893285>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

imenice. Odgovor će većinom biti *palmin*, a dobrim dijelom će prevladati i potvrde za *palmin*. Pa ipak, ja sam da pridjev *palmov* dobije prednost. Nema tu nikakve moje samovolje. Ja sam da se osnovni sustav sačuva u što većoj mogućoj mjeri, kao i kod *trešnjov*. I to je sve.

Stjepan Babić

O NEKIM ARGUMENTIMA U RASPRAVI OKO TREŠNJOVOGA I TREŠNJEVOGA

 d prošlogodišnjega se trećega broja Jezika¹ razvija rasprava oko normativnih likova pridjeva izvedenih od imenica ženskoga roda koje znače biljke, odnosno treba li prihvatiti normativni lik na *-ov* ili na *-ev*: *trešnjov/trešnjev*.

Smatrajući korisnom svaku raspravu o normativnim pitanjima u kojoj se raspravlja utemeljeno i oprimjereno, ovoj raspravi želim dati prinos u obliku dviju načelnih napomena koje se odnose na do sada iznesenu argumentaciju o samoj naravi normiranja uz likove *trešnjov/trešnjev*.

Većim se dijelom raspravljajući oslanjaju i pozivaju na dijalekatno stanje, a u svezi je s tim potaknuto i pitanje oko samih temelja normiranja, kako u doba zagrebačke filološke škole, tako i danas — iznesena je tvrdnja da je zagrebačka škola svoju normu temeljila na svim trima narječjima pa bi se i danas moglo nastaviti tim smjerom. Iako je tvrdnja izrečena u svezi s likovima *trešnjov/trešnjev*, odnosno na normiranje općenito.

Postavka da je zagrebačka škola normirala na temelju svih triju narječja samo je djelomično točna — fonološka, morfološka, rječotvorbena i sintaktička razina bile su štokavske, a samo je leksička razina uteme-

ljena na svim trima narječjima i samo se u tom normativnom dijelu na prijelomu stoljeća oštro zaokrenulo prema čistoj štokavštini. U različitoj se literaturi, kao prilog postavci da je zagrebačka škola normirala na temelju triju narječja, obično navode sljedeće Veberove riječi:

»Nebi bilo mudro, da su poprimili ilirci namah krajnju štokavštinu, jer bi tim morali žrtvovati silu dobrih riečih i frazah, kojih štokavština nepozna i zbaciti dosta oblika koji su očevidno pravilniji, nego oni koje je miesto njih štokavština u novie vrieme, premda ne skrozinie razvila... zato su proučivši sva tri nariečja, prihvatili iz štokavštine one oblike kojimi se ona najjače iztiče, a zadržali iz kajkavštine i čakavštine one koji su pravilniji, a još nisu posve izumrli medju štokavci«²

Međutim, u navedenim se Veberovim riječima ne govori o tronarječnom normativnom temelju, nego se govori o odnosu 'krajnje štokavštine' (istočne koju zastupa Karadžić) i štokavštine u kojoj se čuavaju i stariji oblici prepoznatljiviji i u ostalim dvama narječjima (zapadne štokavštine koju zastupa zagrebačka škola). Da je tomu tako potvrđuju gramatičari zagrebačke škole u svojim slovnicama — Veberove su i Mažuranićeve slovnice oslonjene na štokavštinu, a poglavito Mažuranićeva slovnica koja uopće kajkavštinu (i izrijeком i jezičnom građom koju opisuje) ne uzima u obzir — Mažuranić kaže da kajkavštinu ne smatra hrvatskim narječjem, a neprestance upozorava (u morfologiji i tvorbi) na razlike između štokavštine i čakavštine, gradeći normu samo na štokavštini:

»...treba napomenuti da hërvatski jezik ima dva glavna narječja; štokavsko i čakavsko; pa premda se u jednom i u drugom nalazi izvërstnih dëlah književnih iz starije dobe: sasvim tim slu-

¹ S. Babić, Dva tvorbena normativna problema i njihova rješenja, jezik, god. 46., br. 3.; N. Babić, Razdjelba alternativnih pridjevnih sufiksa *-ov/-ev* u nazivlju biljnih vrsta, u ovom broju Jezika.

² A. Veber, Zagrebačka škola, preuzeto iz Polemika o hrvatskoj književnosti, knjiga III., Zagreb, 1982.

Ži-se većina dobrih pisacah već preko dva stoljetja štokavskim narječjem... Nu buduć da-se i štokavsko narječje děli na više podnarječjah... dèržat ćemo se u ovom tumačenju tako zvanoga hercegovačkoga narječja, kojim-su i prijašnji izvèrstniji pisci (Gundulić itd.) pisali, i svi sadnji pobolji nastoje da pišu«³

Navedene se Mažuranićeve riječi izrijekom odnose na naglasni sustav koji u *Slovnici hèrvatskoj* opisuje, ali cijela je *Slovnica* ustrojena samo na temelju štokavštine baš kao i Mažuranićev naglasni sustav. Mažuranić upozorava čitatelje na oblike koji nisu štokavski, ili ako su štokavski, nisu pripadajući književnom jeziku jer se govore u 'prostom narodu' ili u 'někojih krajih' ili ih je Karadžić takvima zabilježio, a Mažuranić naglašava da Karadžićevi oblici nisu iz kojega razloga prihvatljivi hrvatskoj normi.⁴

Mažuranićeve riječi svakako ne daju temelja za pomisao o normi izgrađenoj na svim trima narječjima, a kada je o Mažuranićevoj slovnici riječ, opisuje se (i opisom propisuje) fonološka, morfološka i rječotvorbena razina. Zahvaljujući rječotvorbenomu opisu (bez obzira koliko nam se on danas činio kratak i nedostatan za temeljit tvorbeni opis) možda je moguće razriješiti dvojbu je li lik *trešnjov* u 19. st. smatran karadžićevskim ili hrvatskim. Još jednom napominjem da Mažuranić oštro dijeli Karadžićeva normativna rječenja od svojih, ukazujući uvijek na ona koja su različita i koja ne smatra hrvatskima. Uz likova na -ov u poglavlju Izvodjenje pridavnih rječih takve napomene nema:

»15. ov (ova, o), ev (eva, o) dodato rěči koja znači... vèrstu dèrva... pokazuje da je što od onoga dèrva... Tako: borov, drènov, grabov ili grabrov, glogov, hrastov, javorov, jelov, lèskov, lipov... Dapače i od travah i drugih bilinah: bobova slama, makovo zèrno, sirkov klas, lukov cvět... breskov, bukov, smokov, žukov...«⁵

Ne mora se biti naročito oštra oka da bi se zapazilo kako među navedenih primjerima nema nijednoga koji bi bio pridjev od imenice ženskoga roda s osnovom na nepčanik pa onda se onda može i zaključiti da oprimjerenje nije odgovarajuće jer ne govori o likovima tipa *trešnjov/trešnjev*. Međutim, u tekstu nema ni napomene o likovima na -ov koji bi bili karadžićevski, a ne hrvatski. Inače Mažuranić tvorbeno (i morfološko) -ov, -ev u imenica muškoga roda raspoređuje posve u skladu s pravilima suvremenoga jezika, ali u imenica ženskoga roda daje dvostrukost:

»...kiševit (i kišovit)«⁶

Veberova je slovnica ipak jasnija i jednoznačnija u odgovoru na postavljeno pitanje ide li uz imenice ženskoga roda s osnovom na nepčanik tvorbeno -ov ili -ev, Veber u poglavlju o Tvorenju pridavnika⁷ prednost daje oblicima na -ov, postavljajući -ev samo u zagrađu,⁸ a u poglavlju o Preglasu glasnika izrijekom kaže:

»Nepreglasuju se a) samostavnici u 7. padežu II. dekl. sing.: duš-om b) kod sastavljanja riečih: dušo-slovac«⁹

³ A. Mažuranić, *Slovnica hèrvatska*, Zagreb, 1866., str. 14.

⁴ Opširnije o razlikovnim sastavnicama u Mažuranićevoj *Slovnici hèrvatskoj* vidi: S. Ham, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Osijek, 1999., posebice poglavlje Prema novoštokavštini.

⁵ A. Mažuranić, navedeno djelo, str. 123.-124.

⁶ Isto, str. 122.

⁷ A. Veber, *Slovnica hrvatske*, Zagreb, 1876. str. 88.

⁸ Odnosi se općenito na upotrebu sufiksa -ov, -ev, a ne samo na oblike tipa *trešnjov/trešnjev*.

⁹ A. Veber, navedeno djelo, str. 8.

što znači da u imenica ženskoga roda vrste *e* ni morfološki ni tvorbeno nema prijelasa, početni je otvornik i u padežnom nastavku i u tvorbenom sufiksu *o*, a ne *e*.

Hrvatski slovničari, Karadžićevi suvremenici, Mažuranić i Veber ne daju temelja za zaključak da bi se tvorbeno *-ov* u pridjevu tipa *trešnjov/trešnjev* moglo smatrati nehrvatskim, a s obzirom da je tvorbeno *-ov* sastavnim dijelom slovničarskoga opisa, može biti smatrano samo hrvatskim. Kada je o hrvatskoj tradiciji riječ, poglavito u 19. st., plodonosnije je zagledati u hrvatske slovnice, nego se oslanjati na karadžićevsku gramatičarsku literaturu u potrazi za odgovorom na pitanje pripada li koji oblik hrvatskomu jeziku. Isto tako tvrditi da je zagrebačka škola uzimala u obzir sva tri narječja pri usustavljanju fonološke, morfološke, sintaktičke i tvorbene razine suprotno je onoj normi koja je zapisana u slovnice, ali nije suprotno leksičkoj normi koja je na stranicama ilirskoga Mažuranićeva ili Užarevićeva rječnika ili plodne leksikografske rječničke stranice Bogoslava Šuleka. Tvrdnja se o tronarječnoj koncepciji zagrebačke škole i može odnositi samo na leksik, a ne na ostale razine. Uostalom, i u 19. st., a i danas teško bi bilo tražiti zajedničke oblike svim trima narječjima, pa i u štokavštini samoj iste oblike u svim govorima,¹⁰ pa argument o morfološkoj ili tvorbenoj proširenosti kakvoga oblika u svim trima narječjima ni danas ne možemo uzeti u obzir. Drugo je kada je o rječniku riječ — uobičajeni je postupak od početka našega jezikoslovlja pa do danas da se u rječnik uključuju riječi iz svih narječja, a ne samo štokavštine. Maretićevi i Broz–Ivekovići pokušaji u smjeru rječničke štokavske čistoće samo su od suvremenika doživjeli tolike kritike da mogu i u svoje doba biti smatrani neuspješnima.

Normativno nam uporište ne može pružiti ni tradicija sama, a još manje suvreme-

no dijalekatno stanje. Književni nam se jezik samim svojim postankom uzdigao iznad razine mjesnoga i pokrajinskoga, pa normativno uporište valja potražiti ponajprije u sustavu književnoga jezika.

Prijeglasno se *o/e* kao ostatak bivšega fonotaktičkoga pravila zadržalo samo u nekim morfološkim i tvorbenim kategorijama, ali za razliku od većine bivših fonotaktičkih pravila, prijeglasno *o/e* nema nikakve razlikovne uloge.

Primjerice:

— palatalizirana je osnova u Vjd. imenica m. r. vrste *a* u razlikovnoj ulozi dodatnoga morfološkoga sredstva, a prema nepalataliziranoj osnovi u Amn.: *vojničke/vojnike*;

— proširena je osnova u Gmn. imenica m. r. vrste *a* razlikovna prema neproširenoj osnovi u Gjd.: *lonca/lonaca*;

— sibilizirana je osnova Djđ. u imenica ž. r. vrste *e* razlikovna prema Gmn.: *majci/majki*;

— proširena i nevokalizirana osnova Gmn. od Gjd. u imenica vrste *a* m. r. na *-lac*: *ronioca/ronilaca*...

Dosljednost je u poštovanju navedenih morfologiziranih ostataka bivših fonotaktičkih zakona ovdje opravdana, a razlozi su joj u morfološkom sustavu samom.

Za razliku od navedenoga, prijeglas nema razlikovne uloge i nije dodatno morfološko sredstvo koje ima uporište u morfološkom sustavu suvremenoga jezika. S toga se gledašta prijeglasno pravilo ne može uspoređivati s ostalim bivšim fonotaktičkim pravilima jer nema sustavne opravdanosti u suvremenom jeziku — svejedno je hoćemo li poslije nepčanika upotrijebiti *o* ili *e*. To što je raspodjela prijeglasnoga *o/e* u imenica muškoga roda i morfološki i tvorbeno relativno dobro usustavljena,¹¹ učinak je čvrste

¹⁰ A toga je još i Mažuranić svjestan: »Nu buduć da—se i štokavsko narječje děli na više odnarječjah...«

¹¹ Valja pripomenuti da suvremena norma između upotrebnih dvostrukosti u izboru *o/e* iza nepčanika daje prednost oblicima s *o*!

i dugovječne norme, a ne stvarne komunikacijske potrebe. Da je tomu tako potvrđuju imenice i pridjevi ženskoga roda u kojih prijedlasno pravilo ne vrijedi (jer je instrumental uvijek na *-om* bez obzira na nepčani/nenepčani završetak osnove), ali je tvorbeno kolebljivo — s jedne je strane analogija s imeničkim i pridjevnim instrumentalom koji je uvijek na *-om*: *smeđom dunjom* — *dunjov*, a s druge je strane analogija s istoznačnim pridjevima m. r. u kojih je tvorbeno *-ev* učinkom prijedlasa: *panjem, panjev* — *dunjev*. Takve su dvostrukosti moguće baš zbog toga što ni u čem ne ometaju našu komunikaciju i s toga je gledišta svejedno je li *dunjov, trešnjov* ili *dunjev, trešnjev*.

Razlikovnu ulogu ima tvorbeno *-in* u odnosu na *-ov, -ev* kao različitost pripadnosti osobi prema tvarnosti koju pridjev znači; različitost vlastitoga imena prema općoj imenici: *Višnja/Višnjin* — *višnja/višnjov, višnjev*. Primjerice:

Višnjin sok su popili (koji pripada Višnji).

Višnjov sok su popili; *Višnjev* sok su popili (koji je od višnje).

Ako normativno valja izabrati, onda valja birati oblik sukladan sustavu, a za pridjeve je ženskoga roka sukladan oblik na *-ov* jer se u ženskom rodu na morfološkoj razini prijedlasno pravilo ionako ne ostvaruje. Prema tomu: *dunjov, višnjov, trešnjov*...

Sanda Ham

VIJESTI

UZ MEĐUNARODNI DAN PISMENOSTI

Medunarodni dan pismenosti obilježava se 8. rujna pod pokroviteljstvom UNESCO-a od 1965. godine koji tom prigodom dodjeljuje međunarodne nagrade ustanovama i pojedincima za doprinose u borbi protiv nepismenosti.

Međunarodni dan pismenosti i ove će godine posebnim programima obilježiti Međunarodna čitateljska udruga (International Reading Association) sa sjedištem u Newarku, Delaware, SAD, njezine brojne podružnice i nacionalne udruge u svijetu te mnoge druge institucije koje promiču važnost pismenosti u životu pojedinaca i društva.

Međunarodna čitateljska udruga osnovana je 1956. godine kao neprofitna organizacija s ciljem unapređivanja kvalitete poučavanja, istraživanja i promicanja svih vidova pismenosti (pisanja, čitanja jezika i govora). Ima 93000 individualnih članova u 99 zemalja svijeta te mrežu od 1250 podružnica i 40 nacionalnih udruga.

Hrvatsko čitateljsko društvo punopravno je član Međunarodne čitateljske udruge od 1997. godine, a s organiziranom aktivnošću na promicanju čitanja i pismenosti u našem društvu počelo je 1991. godine. Hrvatsko čitateljsko društvo objavljuje glasilo »Hrčak«, stručne publikacije, organizira stručne skupove te programima i projektima aktivno sudjeluje u radu Europskog komiteta Međunarodne čitateljske udruge Zbornik »Mladi i čitanje u multimedijalnom okruženju« druga je knjiga objavljena u nakladi Hrvatskoga čitateljskog društva, čijim se predstavljanjem na nacionalnoj razini obilježava ovogodišnji Međunarodni dan pismenosti.

Hrvatsko čitateljsko društvo Vas poziva da u svojim sredinama potaknete programe čitanja i tako se aktivno uključite u nastojanja Međunarodne čitateljske udruge, koja ističe snagu čitanja i pisanja kao planetarnog pokreta u svijetu, u kojemu danas ima 890 milijuna nepismenih osoba, starijih od 15 godina.

Dijana Sabolović-Krajina